

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ

Երկրիս վերայ առաքելական պաշտօնի հեղինակն ու առաջնորդ եղաւ երկնային վարդապետ Յիսուսը, որ առաքուած էր իւր Հօր փրկարար կամքը մարդկանց ուսուցանելու: Նա իւր այս փեսմ եւ սուրբ պաշտօնի խոչընդոտն ամենատեսակ վշտերն ու նեղութիւններն յօժարութեամբ կրելով՝ ցոյց տուեց եւ հարթեց մարդկանց փրկութեան ճանապարհը՝ լուսաւորելով նոցա հոգւոց եւ մտաց աչքերը իւր Աւետարանի ճշմարտութեան եւ բարոյականութեան ամենապայծառ լուսով: Նա իւր այս սուրբ պաշտօնին բանիւ եւ գործով մահու չափ հաւատարիմ մնալով՝ հասաւ իւր Առաքելութեան փրկագործ նպատակին, այն է հաստատեց երկրիս մէջ անասանելի հիմանց վերայ Իւրանուն Քրիստոսական եկեղեցին, տալով նորան իւր Աստուածային ամենաբաւական ոյժը իւր կենսատու Աւետարանի լոյսն ու ճշմարտութիւնը՝ հեթանոսական խաւարով կուրացած մարդկանց մէջ ծաւալելու համար:

Այո՛, Քրիստոսական եկեղեցին իւր գոյութեան առաջին քանի դարերում իւր այս տիրաւանդ՝ առաքելական պարտականութիւնը կատարեց ամենայն ճշգրութեամբ. եւ անարգել յաջողութեամբ յառաջ տարաւ իւր առաքելական գործը, Հեթանոս աշխարհի ահարկու իշխանաց եւ թագաւորաց ոչ հօւրը, ոչ սուրբ եւ ոչ մի գիմաղրող ոյժը կարող եղաւ յետո մղել Քրիստոսական եկեղեցւոյ առաքեալներին իւրեանց եռանդուն գործունէութիւնից: Աշխարհաստան պետութիւնները իւրեանց հզօր զէնքով եւ քաղաքականութեամբ հանդերձ խոնարհեցան Խաչի եւ Աւետարանի անդէն իշխանութեան առաջ, Հայ, Յոյն, Հրէայ, Պարսիկ, Մարք, Հռովմայեցիք, այս ամենը Քրիստոսական եկեղեցւոյ ամօքիչ քարոզութիւնից յափշտակուած եւ ամեն ինչ մոռացած անխորաքար գիմեցին նոյն եկեղեցւոյ փառախոր:

Ահա այսպիսի աստուածազգեցիկ ոգեւորութեամբ եւ անարգել յաջողութեամբ էր յառաջ գնում Քրիստոսական Եկեղեցւոյ առաքելական սուրբ գործը քրիստոնէութեան առաջին դարերում. եւ ինչու. որովհետեւ նորա պաշտօնեաների գործունէութեան նպատակը եւ նորան հասնելու ձեռնարկը, նոյնչափ որք եւ քաջասէր էին, որչափ այդ պաշտօնի Հեղինակ Յիսուսինը: Յիսուսի եւ նորա Եկեղեցւոյ ճշմարիտ առաքելաների միակ նպատակն էր մարդկանց միտքն ու հոգին անարգ տարրապաշտութիւնից եւ սնտիրապաշտութիւնից ուղղել գէպի ի Ամենարարձրեալ եւ Յաւիտենական Անմահ Եակը, նոցա կեանքը անսոսնական կրքերի եւ անբարոյական ապականութիւններից հանել, րարձրացնել մինչեւ աստուածաման կատարեալ բարոյականութիւնը, փշրել, խորտակել մարդկանց մտաց աչքերը փակող ու խղճի վերայ ծանրացող խաբեքաների, կեղծաւորների ու բռնաւորների ձեռքերն ու մեքենաները. նոցա միակ ջանքն ու նպատակն էր բառնալ, անհետացնել մարդկային ընդհանուր եղբայրութեան միջից երկրաւոր իշխանական ոգուց եւ փոսքերից յառաջ եկած բաժանող եւ միմեանցից օտարացնող խարոցները, եւ պարտուց ու իրաւանց հաւասարութեան եւ եղբայրութեան սիրոյ քաղցր յարաբերութեան կապերով կազմել ընդհանուր մարդկութիւնից մի նոր ազգ՝ ընդհանուր Աստուծոյ: Ահա այնչափ վտեմ եւ սուրբ էր Քրիստոսական առաքելութեան պաշտօնեաների նպատակը, որին աշխարհիս իմաստութիւնն ու հանճարը ոչ թէ իրագործել, այլ երեւակայել անգամ կարող չէր:

Քրիստոսի Եկեղեցւոյ առաքելական պաշտօնէից այս սուրբ նպատակին հասնելու համար ի գործ դրած ձեռնարկն էին ընդհանուր-ընդհանուր եւ աշխարհաց-ընդհանուր, որոց հեթանոս աշխարհը որչափ ծաղրում եւ արհամարհում էր, նոյնչափ եւս հիանում, կատաղում եւ փրփրում էր նրանցով կատարուած գորութիւնների եւ գերբնական նշանների առաջ իրան անգոր. եւ ընկճուած գլտնելով: Յաշս մարդկանց յիմար համարուած այն Եկեղեցւոյ առաքելական պաշտօնեայքը իւրեանց բաժնից այնչափ ունկնդիրներ եւ հետեւողներ էին վաստակում, որչափ չէին կարողանում վաստակել ամբողջ հեթանոս աշխարհի իմաստակ փիլի-

ստիպելից խուսմբը: Նոքա իւրեանց դառն չքաւորութեամբ եւ ընչատեցութեամբ այնչափ էին տարածում Խաչի տիրապետութիւնը, որչափ Հռովմայ աշխարհաստան գահը տկարանում էր ընդարձակել իւր իշխանութեան սահմանը իւր ճոխ գանձովն ու հարստութեամբը: Այս Եկեղեցւոյ Առաքելների աշխարհացոյցն էր այն աստիճանի հասաւ, որ Ներոնների, Տրդատների եւ Յուլիանոսների սրերը բթացան եւ դժսխային տանջանաց մեքենաները սպառեցան: Քրիստոսական Եկեղեցւոյն եւ ոչ մազաչափ երկիւղ ազդել կարողացան: Այսպէս, ահա Քրիստոսական Եկեղեցին այսօրինակ բարոյական միջոցներով իւր սուրբ նպատակին դիմելով, օր ըստ օրէ ստուարացաւ եւ ի սփիւռս աշխարհի տարածուելով տրմատներ տրձակեց:

Բայց երբ ժամանակներ անցան եւ աշխարհաւարական նախաձեռնութեան հետ ընդհանուր տիրապետութիւնը եւ ազգայնութեան խնդիրը զօրանալով՝ ամենայն ազգաց գործունէութեան եւ զբաղմանց առարկայ դարձաւ, Եկեղեցին եւս ազգային տեսակետից ըմբռնելով՝ իւրաքանչիւր ազգ որոշեց իւր առաքելական առանձին ազգային Եկեղեցին: Հայկական, Յունական, Հռովմէական, Եւրոպականներով: Եւրոպական նաեւ առանձին արտաքին ճէսեր եւ տարրոզութիւններ եւայլն: Սորաճիցի իւրաքանչիւրը ամենայն ջանք ի գործ դրեց իւր առաքելութիւնը (առաքելութիւն) ձեռքով նաեւ միւսներից աւելի տիրապետութիւն եւ ընդհանրականութիւն ձեռք բերել, որով եւ սոցա մէջ յառաջացաւ մի տեսակ Գլխաւորութեան եւ ճրջման պահանջ: Այնուհետեւ փոխուեցան առաքելութեան թէ՛ նպատակը եւ թէ՛ նորա շարժումները: Եւ որովհետեւ աւելի զօրաւոր կերպով մրցելու համար անհրաժեշտ էին նիւթական եւ բարոյական այժ ու ազդեցութիւն, վասնորոյ եւ այդ մրցման պահանջը հետեւաբար յառաջացրեց նոցա մէջ այդ այժ ու ազդեցութիւնը ձեռք բերելու հաւել, կարիք, որին բաւականութիւն տալու համար այդ առաքելական պաշտօնեայքը չէին խնայում ի գործ դնել ամենատեսակ նպատակովն արդարացող անարդար միջոցներ: Եթէ աւելացնենք եւ այն աշխարհում ու հասարակական շահերն ու պատգամները, որոնք ստանում էին նոքա իւրեանց ձեռք բերած նիւթական ու բարոյական ուժիցն ու ազդեցութիւնիցը, հեշտ

կլինի երեւակայել այն ամեն ջանքն ու անազնիւ միջոցները, որոնք գործ էին դնում միմեանց ձեռքից Քրիստոսի հօտը յափշտակելով ստուարացնել իւրեանց եկեղեցւոյ անդամների թիւը, ոչ այնքան Յիսուսից իրանց յանձնուած առաքելական ճրմարիտ պարտականութիւնից զրդուած, որչափ է-րեւանց եկեղեցւոյն աւելի ընդհանրականութիւնն և արեւելեանութիւնն լատինացւոյն պահանջէր, նիւթական և բարոյական ոյժ ու պրոպագանդիստիկ յետ-բերելու հարկից և վերջնական պահանջէր շահելու շարժումը: Հռովմայ պապերը ոչ պակաս հալածանքներ յարուցին միւս եկեղեցեաց դէմ եւ ոչ սակաւ քրիստոնեայ արիւններ թափեցին իւրեանց հաւատաքննութեան ատեանով, որչափ հալածել ու թափել էին ներոնները, Յուլիանոսները եւ այլ քրիստոնէութեան արիւնարբու թշնամիքը: Փրկութեան գործոյ պատրուակի տակ, ինչ տեսակ ճնշումներ եւ բռնութիւններ ի գործ չգրին Հռովմէական եւ այլ եկեղեցեաց առաքեալ անուանուածները ժողովրդեան մօտ, խղճի եւ համոզմունքի վերայ: Ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը երկար ժամանակ խաղալիք էր դարձած նոցա՝ յանուն Աւետարանի կատարած գաղտնի մեքենագործութեանց ձեռքում, մինչեւ վերջապէս դոցա ճնշողական ներգործութեանց ծայրայեղութիւնը մի կողմից եւ ճշմարիտ գիտութեան փրկարար ազդեցութիւնը միւս կողմից՝ թէեւ տակաւ առ տակաւ՝ առիթ տուին Եւրոպային բանալ իւր աչքերը եւ տեսնել իւր բարոյապէս ստրկացած գրութիւնը եւ հազիւ հազ մօտաւոր անցեալում թօթափել իւր վերայ ծանրացած նոցա բռնաազդեցութեան լուծը:

Սորանով չվերջացաւ այդ առաքելական պաշտօնէից գործունէութիւնը: Այլ ոմանք դոցանից, երբ տեսան, որ գիտութեան եւ քաղաքականութեան լուսոյ առաջ իսպառ բացուեցաւ այն վարագոյրը, որի տակ ծածկուած էին իւրեանց եռանդուն գործունէութեան ամօթալի շարժումները, փոխեցին իւրեանց Խելք եւ վորոյիշեալ գերիշխանական ձգտման, եւ կրօնական բռնութեան ծայրայեղութիւնից փախչելով մի այլ ծայրայեղութեան դիմեցին, այն է Բողոքականութեան, որ նախկին Առաքելական եկեղեցւոյ կարգաց ու կանոնաց ոչ սակաւ ղեղձմանց առիթ տուեց վերոյիշեալ շարժառիթներից զրդուած՝ եւ դարձան

արդէն իրանցից աւելի զօրացած քաղաքականութեան գործիչ։ Ս. Աւետարանը սկսեցին գործածել իբրեւ մի տեսակ խաչ, որը գործ են դնում կարթընկեցները ձկներ որսալու ժամանակ։ Ինչ Պետութիւն մի երկրում (լինէր նա թէ՛ քրիստոնեաներով եւ թէ՛ ոչ—քրիստոնեաներով բնակեցրած) կամեցաւ տարածել իւր քաղաքականութեան ազդեցութիւնը, նախ եւ առաջ այդ առաքեալներին ուղարկեց Աւետարան ի ձեռին։ Որոնք այժմ եթէ առաքելական գործունէութեան ասպարիզում կատարում են մեծաքայլ յառաջագիմութիւն, այդ՝ հարուստ քաղաքականութեան շնորհիւն է, որը մատակարարում է նոցա նիւթական եւ բարոյական ոյժ ու բաւականութիւն։ Երկարաբանութիւնից հեռի մնալու համար ողջախոհ եւ անաչառ ընթերցողաց կթողում ասածներն ապացուցութիւնները նոցա գործունէութեանց պատմութիւններից ստուգել։

Հայկական եկեղեցին, ճշմարիտ է, Հայաստանեայց հոգից դուրս սակաւ է տարածել իւր առաքելական գործունէութիւնը եւ օտար ազգերի մէջ չէ ունեցել իւր սեպհական առաքեալները, ինչպէս պապականութիւնը, բողոքականութիւնը եւ այլն, բայց դա եւս ունի իւր հիմնական պատճառները։

Քրիստոնէութիւնը՝ Հայաստանը մուտ գործելու առաջին երեք ամբողջ դարերի ընթացքում՝ նորածածուկ անկիւններում գաղտնի էր պահւում՝ նոյն իսկ հայ կուսակալ թագաւորների հալածանաց երեսից. եւ Հայկական եկեղեցին չունէր մի կանոնաւոր կազմակերպութիւն։ Աւետարանի խօսքը բերան առնողի վերայ իսկոյն շողում էր հալածիչների ահարկու սուրբ։ Իսկ երկրորդ Լուսաւորչից սկսեալ, երբ Հայկական եկեղեցին հետպահէ կանոնաւոր կազմակերպութիւն ստացաւ, մինչեւ հինգերորդ դարը նոյն իսկ խաւար հայերի մէջ իրան Աւետարանի լոյսը տարածելը մի բազմաշխատ եւ տառապակիր առաքելութիւն էր, որին նուիրել էր Հայկական եկեղեցին իւր բոլոր նիւթական եւ բարոյական ոյժն ու կարողութիւնը։ Այնուհետեւ Հայկական եկեղեցւոյ պաշտօնեայքը հետզհետէ ընդարձակում են իւրեանց գործունէութեան շրջանը, մեծաւ աշխատանք կատարելագործում են Հայկական տառերը եւ փոքր ժամանակի ընթացքում մայրենի լեզուի ուսումը տարածում են Հայաստանի հոգի վերայ

եւ մի յայտնի դարգացման աստիճանի հասցնում, որը նոյնպէս մի տաժառակիր առաքելութիւն էր: Այս շրջանի մէջ Հայկական եկեղեցւոյ պաշտօնեայքը իւրեանց գործունէութիւնը դուրս են տանում եւ Հայաստանի հողից, իւրեանց դրացի Աղուանից, եւ Վրաց մէջ եւս վառելով Քրիստոնէութեան լոյսը, հնարելով նոյնպէս եւ վերջնոյ լեզուի նշանագրերը: Այս բաղմամբիշտ եւ տաժառակիր աշխատութիւնները մը արդարաւստի պատմաքննիչը չի գերազանցի ներկայ ժամանակներէս նոր աստիճանի հասնանքները՝ քրիստոնեայ հայերի եւ ասորիների մէջ ի նորոյ քրիստոնէութիւն քարոզելու գործից:

Իսկ երբ Հայաստանը գրկուեց իւր քաղաքական կեանքից, այն օրից մինչեւ մօռաւոր անցեալը Հայերի ամբողջ կեանքը ներկայացնում է մի կատարեալ առաքելական անընդհատ նահատակութիւն. որչափ անմեղ արիւններ թափեց, որչափ զոհեր տուեց իւրեան շրջապատող ոչ-քրիստոնեայ բռնակալ ազգաց անյագ սրերին: Ասիոյ մէջ քրիստոնէութիւնը պաշտպանելու համար: Այլ կոտորակուսի Հայկական եկեղեցւոյ քրիստոնէութեանը ժառանգած ծառայութիւնների մասին, թող սխանգամ ձեռք առնու եւ ուշի ուշով ընթեռնու Յովհաննէս Աթուղիկոսի, Եղիշէ եւ Առաքել վարդապետաց եւ խաչակրաց պատերազմների պատմութիւնները, այնուհետեւ կհամոզուի, որ Հայկական եկեղեցին եւ Հայ ազգը իւր Քրիստոսաւանդ առաքելական պաշտօնը կատարել է առաւել սրբութեամբ, առաւել անձնագոհութեամբ եւ առաւել արդիւնաւէտ կերպով, քան որչափ կատարել եւ կատարումն այլ եւ այլ եկեղեցեաց առաքելական պաշտօնեայքը, թէպէտ սա չկարողանալով դէմ դնել իւր ներքին եւ արտաքին թշնամեաց աւերիչ եւ կլանող ուժին եւ անյագ հանգամանքների բուռն հոսանքներին՝ մեծամեծ կորուստներ ունեցաւ եւ իւր վշտակոծ Հօտի ոչ սակաւ մասերը այս եւ այն կրօնի եւ ազգութեան յարեցան եւ կույ գնացին:

Բարեմիտ ընթերցող, այս իմ ասածները ոչ մտացածին եւ ոչ հեռաւոր անցեալի պատմութիւններ են, այլ համարեա երէկ, միւսօրուայ, աշխարհի հրապարակում կատարուած իրականութիւններ, որոց դառն հետքերը տակաւին հայազգի կեանքի մէջ ակն յայտնի տեսնուում են:

Գալով Հայկական եկեղեցւոյ ներկայ դրութեան, պէտքէ տակ, որ արդարեւ այժմ ներկայ դարուս լուսաւորութեան շնորհիւ վայելումէ ու աւելի խաղաղ օրեր, ունի գործելու բաւական միջոցներ, բայց եւ այնպէս սորա վերքերն այնքան խոր են եւ պէտքերը այնքան բազմադիմի, որոց բժշկելու եւ բաւականութիւն տալու համար անհրաժեշտ են աւելի նիւթական եւ բարոյական ազդու միջոցներ՝ քան որչափ այժմ ունի ի ձեռին։ Տունը առանց շինող ձեռքերի չի կանգնիլ։ Հայ ազգի բարոյական վերքէրն ու աւերակները քն բժշկուիլ ու վերանորոգւիլ առանց հմուտ բժիշկ ու ճարտարապետ ձեռքերի։ Դոցա համար մարդիկ են հարկաւոր։ Եւ այն միակ ղրաղմունքը, որը Հայկական եկեղեցւոյ ներկայ մեծագործ Հայրապետի անխոնջ ջանից, անգուլ գործունէութեան եւ անքուն հոգածութեան առարկայ է դարձած։

ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

Ա. Գ. Ա. Հ. Ի. Բ. Ն. Ծ. Ա. Ն.

Ռուգորֆ Լէհմանը, երբէք մտքիցը չէր անցուցած ուրիշներէ համար մի որ և իցէ քան անել։ Եւր մանկութեան օրից սկսած նա մտածել էր միայն իւր վերայ և ապրել էր միայն ինքն իրան երջանիկ անելու համար։ Երբ նա փոքր էր և ուսումնարան էր գնում, աշխատում էր իւր ընկերներից ուսուցիչներ և խաղալիքներ առնելու, բայց ինքը երբէք ոչինչ չէր տալիս, յետոյ երբ նա փող վաստակել սկսաւ, նա աւելի ևս վատացաւ, նա խնայողութիւն էր անում որքան որ կարողանում էր աշխատելով ամեն բան՝ որքան կարելի է՝ արժան գնով առնելու։ Այսպիսով նա հարստացաւ այնու ամենայնիւ թաղի մէջ նա յայտնի էր աղքատ պ. Լէհման անունով։

Այս զարմանալի չէ։ Ո՞վ կարող էր մտածել՝ նորան մի ուրիշ անուն տալ, երբ տեսնում էր նորան փողոցների մէջ գնացած ժամանակը՝ մաշուած հագուստներով, դեղին, խիստ և վտիտ երեսով, նման այնպիսի մի մարդու, որ միշտ զրկանաց տակ է դառնում։

Ո՛հ, մեծ սխալմունք է, սիրաբ պատել հսականութեան վաճանով, որը չի թողնում նորան բացուելու յօգուտ իւր մերձաւորին, և որը ընդհակառակն, նորան այնքան կարկամում և խտացնումէ, որ նա կորցնումէ մարդկային սրտի բոլոր առողջ և կրթանիկ զգացմունքները։

Այս պատճառով է որ Աստուածային բանը ասումէ. «Ո՞վ որ չափազանց կենայէ, կաղքատանայ միայն»։